

Sámi lohkanguovddáš
Saemien lohkemejarnge
Sáme låhkåmguovdås

Maanaj saemiengiele maanajgiertesne jñh skuvleastoeöörnegisnie

Siri Nystø Rahka, Elin Fjellheim, Randi Juuso
ja Sara Ellen J. Eira Heahtá

Innhold

Maanaj saemiengiele maanajgiertesne j̄ih skuvleastoeöörnegisnie (SAÖÖ).....	2
Aalkove	2
Saemiengieli bijre	3
Guektien- j̄ih gelliengielesvoete j̄ih ḡieleåvtanimmie	5
Ḡielesysteemel̄iereme	6
Guktie d̄aarjelidh j̄ih ḡieline barkedh maanajgiertesne j̄ih SAÖÖ:sne	9
Saemien maanajḡierth j̄ih maanajḡierth saemien goevtesigujmie	11
Jeatjah maanajḡierth gusnie saemien maanah	13
SAÖÖ	15
Vierhtieuvtelassh.....	17
Tjaaleldahkelæstoe	19
Baakoelæstoe	22

Maanaj saemiengiele maanajgiertesne jñh skuvleastoeöörnegisnie (SAÖÖ)

Aalkove¹

Daate artihkele bievnesh áehpiedahta saemiengieli bíjre, guektien- jñh gelliengieles maanaj gielaávtanimmiem tjalmahtahta, jñh guktie maanajgiertñh jñh skuvleastoeöörnegh (SAÖÖ²)³maehtieh saemiengieline barkedh. Daesnie moenesuvviev dovne saemien maanajgiertñh, maanajgiertñh mej saemien goevtesh, jeatjah maanajgiertñh gusnie saemienmaanah jñh skuvleastoeöörnegh. Nöörjesne saemieh aalkoeáálmeginie defineeresovveme Maadthlaaken §108:n jñh ILO-konvensjovnen nr. 169:n mietie. Nöörjesne saemienmaanah aalkoeáálmeginie jñh minoriteetine vaarjelovveme EN:n maanajkonvensjovnen baakt (Barne- og familiedepartementet 2003) mij sáárne dej lea reakta jñjtsh gielen nuhtjedh jñh jñjtsh kultuvren mietie jjeledh. Maanajgiertesne saemienmaanaj aaj reakta saemien sisvegasse maanajgiertelaaken baakt (2005) §2 mij buerkeste guktie maanajgierte galka maanaj aalterem krööhkestidh, funksjovnedaltesem, tjoelem, sosijaale, etniske jñh kulturelle maadtoem, dan baakt aaj saemienmaanaj gielen jñh kultuvren. Saemienmaanah mah maanajgiertesne vaedtsieh, maehtieh saemien maanajgiertesne, maanajgiertesne saemien goevtesisnie jallh jeatjah maanajgiertesne, jñh gellie maanah dovne skuvleastoeöörnegisnie leah gosse skuvlesne aelkiestieh. Dovne gielereeremedajven sisnjelen jñh gielereeremedajven álkolen maanajgiertñh jñh SAÖÖ:h gelkieh maanaj saemiengielem dáarjodh. Gaajhkh maanajgiertñh gelkieh govlesadtemem jñh gielen evtieמידh. Maanaj gieline gelkieh tjimkesligke barkedh,

¹ Artihkelen minngiegietjesne áarjelsaemien-daaroen baakoelæstoem gaavnñh

² Daaroen: SFO

govlesadtemem dâarjodh, gïelem aarvojne utnedh jïh skreejrehtidh dam gïelenuhtjemem. Maanah aaj gelkieh âadtjodh meatan ârrodh öörneginie mah gïeleâvtanimmiem nestieh. (Utdanningsdirektoratet 2017: 23).

Saemien maanajgïerth jïh jeatjah maanajgïerth saemien goevtesinie – dej lea saemiengïele âejviegïeline, jïh daah maanajgïerth gelkieh dovne nænnoestidh jïh dâarjodh saemien kultuvreâesiej âvtanimmiem jïh vââjnesasse buektedh saemiengïelem, kultuvrem, jïelemevuekieh jïh aarvoeh. Maanajgïerten mieriesoejkesje buerkeste guktie saemien maanajgïerth gelkieh maanaj saemiengïelemaahtoeh evtiemdidh, saemien identiteetem jïh aarvoeh nænnoestidh jïh saemien kultuvrem jïh aerpievuekieh gorredidh (Utdanningsdirektoratet 2017: 24). Jeatjah saemiengïerth gusnie saemienmaanah, maanah gelkieh eadtjaldovvedh jïjtsh gïelem, sijjen maahtoem jïh kultuvrem gorredidh evtiemdidh, jïh nimhtie saah gusnie dah laantesne ârroeh (Utdanningsdirektoratet 2017: 25). Desnie aaj veele âvtese bâata maanajgïerten sisvege galka maanaj maadtose sjïehtelovvedh, jïh vuertiemisnie saemien kultuvre âesie dehtie maanajgïerten sisvegistie. Gosse maanah SAÖÖ:sne aelkiestieh, dellie SAÖÖ galka ööhpehtimmielaaken mietie §13-7 sjïehteladtedh maanaj stââkedæmman jïh kultuvre- jïh astoefaaleldahkide mah maanaj aalterasse jïh iedtjide sjïehtehtovveme (Opplæringslova 1998). SAÖÖ galka sjïehtesjadtedh guktie saemien maanah biesieh jïjtsh saemiengïelem jïh kultuvrem evtiemdidh jïh nænnoestidh, jïh galka dâarjeginie guktie maanah saemienkultuvrine âadtjoeh âahpenidh.

SAÖÖ galka maanaj âvtanimmesne viehkine nænnoes identiteetem jïh buerie jïjtjeguvviem evtiemdidh (Utdanningsdirektoratet 2021).

Saemiengïeli bijre

Saepmie saemiej ârromedajve Nöörjesne, Sveerjesne, Soemesne jïh Russlaantesne. Vuartesjh kaarhtem saemien saarniestæjjaj gaskeviermiesæjrosne: <https://samiskeveivisere.no/kart/>. 10 saemiengïelh gââvnesieh: âarjelsaemien, ubmejensaemien, pitesaemien, julevsaaemien, noerhtesaemien, enaresaemien, luvliesaemien, akkalasaemien, kildinsaemien jïh tersaemien. Noerhtesaemien Saepmien stööremes gïeledajve jïh gïele maam jeenjemes soptsestieh. Noerhtesaemien gïeledajve jáhta Ofotevoeneste Nöörjen raedteste dahka Várjjegasse jïhdovne Sveerjen jïh Soemen noerhtebi dajvi raajan. Nöörjesne jïh Sveerjesne soptsestieh dovne

áarjelsaemien, ubmejesaemien, pitesaemien jïh julevsaemien. Dejstie julevsaemien jïh áarjelsaemien stööremes gieledáehkieh. Áarjelsaemien gieledajve Femundeste jáhta Engerdaeeste dovne Vaapste-dajven raajan noerhtese, jïh dïhte mahte seamma vyjrehke goh noerhtesaemien dajve. Julevsaemien gieledajve jáhta Sálltoduottaren áarjielistie Bálágen raajan noerhtese. Áarjelsaemien- jïh julevsaemiendajve dovne luvlelen aaj, raasten don bealan Sveerjen raadtan.

Enaresaemiengielem noerhte-Soemesne soptsestieh dojka Enarejaevrien bijre. Enaresaemien soptsestæjjah sagki læssanamme stoere gielejealajehtembarkoen tjïrrh. Luvliesaemien soptsestieh Nöörjen luvlieraedtesne, Enare-dajvesne Soemesne jïh annetje aaj Russlaantesne. Kola-njaarkesne Russlaantesne kildinsaemien aaj soptsestieh, dovne badth aaj tersaemien jïh akkalasaemien. Dejstie kildinsaemien aajne giele maam jeenjebh goh barre gïlle akt fuelhkieh annje soptsesteminie. Gïlle almetjh barre mah tersaemien maehtieh jïh akkalasaemien jis gierehtovveminie. (Saemien gielegaaltije u.á.)

Noerhte-, julev- jïh áarjelsaemien byjjes giehl Nöörjesne. Dah golme giehl dan ávteste ööhpehtimmiegiehl maanajgiertine skuvline. Jeatjah aaj golme giehl mah Nöörjese govlesuvvieh – dah jis pitesaemien, ubmejesaemien jïh luvliesaemien. (Todal 2019.) Saemiengiele soemenugrijen gielegieregisnie, dovne soemengïelen jïh ungrijengïelen lihke. Soemenugrijen giehl Saepmesne soptsestieh, Uraalendajven sisnjelen jïh dan aaj luvlelen. Dan ávteste dam saemiengiele jeatjah gieledáehkesne gáávnese goh indoeuropeen giehl daennie Europesne, barre goh daaroen, englaantengïele jïh tyskegiele. Destie dam jis dan stoere joekehtassh saemiengieleste daaroengïelese, jïh dovne badth saemiengieleste mábpan dah gielejoekehtassh naa stoere. Akten gielen soptsestæjjah maehtieh naa hijvenligke goerkesadtedh baaltegielen soptsestæjjajgumie, men sagke geervebe gujht áarjelsaemien jïh noerhtesaemien gaskem.

Aadtjetje moeneme giehl joekeen noere tjaelemegïelh. Histovrijen tjïrrh barre njaalmh-gieletradisjovnh dah mah gielem guadteme, jïh giehl jis boelveste boelvese jáhteme dej soptsestimmievuekiej jïh njaalmh-mahtoeaerpievuekiej baakt. Saemien tjaelemegïelh 1600-láhkoe jïh 1700-láhkoe joe tjuedtjïelin dillie goh voestes tjaalegh saemien tjaalasovvin dej baaletje tjaelemevuekiej mietie. Dehtie gietjeste jeenjebh rïektestjaelemevuekieh gáávnese. Daaletje noerhte-, julev- jïh áarjelsaemien tjaelemegïelh dáhkassjovvin 1970- jïh 1980-láhkoe, jïh mænngan dah saemien tjaaleldh teeksth dejnie gieline læssanamme. Mubpiej saemiengïeli tjaelemegïelh eevre orre, ij gænnah gaajhki saemiengïeli naan

tjalemegiele. Kildinsaemien tjalemevuekie 1970-låhkoen åvtelen joe åtnosne orreme, ihkie alfabeete dorjesovvi 1990-låhkoen. Enaresaemien ortografijem dâhkasjehtin jaepien 1996, man daaletje alfabeete jaepien 2004 dâhkasjovvi. Russlaantesne kyrillijes bokstaavh kildinsaemien tjalemevuekesne nuhtjelgin mejtie åtnose veeltin jaepien 1987, tersaemien jïh akkayasaemien jis ij Leah annje naan tjalemevuekie. Orremes normeereidh tjalemevuekieh mah daan raajan dâhkasjovveme Leah ubmejesaemien ortografije jaepeste 2016 jïh pitesaemien ortografije jaepeste 2019. (Saemien gielegaalitje u.å.)

Guektien- jïh gelliengielesvoete jïh gieleåvtanimmie

Gellie saemienmaanah guektien- jallh gelliengieles, jïh dah jis åvtanieh jïh gielem lierieh gellieligke. Siejhme ahte guektiengieles maanaj giele, dovne dej goerkese jïh aareh gieleproduksjovne, ij seammaligke åvtenh jallh seamma aejkien gænnah (De Houwer 2021: 21), buerebh måedtieleejne jallh gellieleejns åvtelmaahtoej mietie. Muvhti saemienmaanaj saemien nennebe giele, jïh gellie maanaj jis daaroen nennebe. Gellie saemien fuelhkine dovne saemien jïh daaroen hiejmegieline, jïh muvtht saemienmaanah gööktine saemiengieline byjjenieh – dïsse lissine nöörjen-, sveerjen- jïh/jallh soemiengieline. Gallesh mah saemiengielem eah maehtieh gan, jïh mubpieh jis mah gielem liereminie.

Sosijaale ektievoeth jïh seabradahke gusnie maana jielieminie – gieleåvtanimmiem stuvrehtieh, vuesiehtæmman mejtie saemiengieles seabradahken åejviegiele jallh unnebelåhkoengieles. Ihkie saemien luvnije dovne hiejmegieline jïh seabradahken (byjresken) jienebelåhkoengieline, dellie tsiehkïe læjhkan dejtie jeatjahleejne goh daaroengieles maanide, juktie saemiengïeli jeatjah eaktoeh, vaenie vierhtieh jïh raammah gielen åvteste. Vuesiehtæmman Leah learoeverhtijste vaenie, maanajgiertefaaleldahkh, lohkehtæjjah jïh maanajgiertebarkijh aaj faeties.

Maanajgiertebarkijidie jïh jeatjabidie mah gieline berkieh, dejtie vihkele maanaj gieleåvtanimmiem vihtesjidh jïh faagegielem nuhtjedh mij viehkine maahta gieleåvtanimmiem goerehtidh jïh buerkiestidh. (Høigård 2019: 80-81). Aareh gieleåvtanimmesne maanah gielem lierieh naa seammaligke – ihkie maana aktine vuj måedtine gieline åahpeneminie. Gosse guektien- jïh gelliengieles maanah gielem liereminie, dellie seamma åesieh dejtie giele- jïh kognitijve systeemijste mah åvteneminie goh

aktengieles maanaj. (Egeberg 2016: 57.) Guektien- jñh gelliengieles maanah hov varke vuaptan sjidtieh gielen haemide. Gosse maana gelliengieles, dellie aarehke gielide haarjene jñh aarehke gielejoekehtassh vuepteste. Naemhtie gielen haemiem aejhtsieh. Gielen haemiem maahta maãdtieleejne vueptiestidh, gieletjoejjiste, sojjehtimmijste, baakoehaemijste jallh raajesijstie. Mubpiejgumie govlesadteminie gaavnedeminie, maana daejtie gielesysteemide leara. Maanan daerpiesvoete guarkedh jñh maehdedh soptsestidh jñh daate maanam matjeldahta gielem lieredh.

Maanajgiertebarkijidie jñh SAÖÖ:n barkijidie maahta nuhtege maahtoem nuhtjedh maanajgielen bñjre jñh guektiengielesvuajnoeraedteste vuartasjidh guktie maahta dejtie sjiehtehtidh jñh numhtie maanaj gieleãvtanimmiem goeredh. Gielejoekehtassh tjuara krööhkestidh. Vuesiehtæmman daaroengielen jeenjñh aktenlihtses baakoeh, saemien jeenjemes guektienlihtsesbaakoeh jñh guhkebh baakoeh jeatjah deadtoevinie jallh lihtsigumie. Hijven lea maanajgiertebarkijidie jñh jeatjah barkijidie mah maanajgumie berkieh maehdedh gielide joekehtidh jñh gielejoekehtasside damtijidh jis buektiehtidh daejredh mij lea siejhme gieleãvtanimmie guektiengieles maanide jñh mah jis dah gieletsagkesh jallh gielehaestemh.

Gielesysteemiereme

Maana joe aalka vokaliseeredh gosse asken bãeries, jaepiebielien mænngan jeenje-jeenjebh gieletjoejh maahta mah dennie gieleseabradahkesne Leah, ihkie maana aktengieles jallh guektiengieles. Jeatjahleejns tjoejh mah gielesne eah Leah jallh gielh mejtie ij maana govlgan, dah gaarvanieh. Annetji dle vokaliseereme åvtene jñh maana balterdimmielihtsigumie aalka, man akte konsonaante jñh akte vokaale. Gosse maana gñlle gieletjoejh maahta, dellie aalka eejhtegåbpojde heeredh jñh dle tjojesekveenside mubpesth jeahta jñh debpelen dahka baakojde aaj mejtie joe damta. Aareh gieleãvtanimmesne ij badth tjielke soptsesth, vuesehte gujht læjhkan maana joe gieletjoejh systematiseereminie jñh jñjtse ietniengielen gieletjoejide damtije. Daate åvtanimmie dorje guktie maana aalka lieredh magkeres gieletjoeje maahta baakoen aalkovetjoejine, guktie dejtie ikte biejedh jñh guktie dejtie nuhtjedh. Annetji doeka maana fonemsysteemide (tjojesysteemem) leara jñh guktie dejtie jiehtedh. Duebpelen jis

guektiengïeles maanah gïelide aelkieh joekehtidh, daate lea âesie dehtie fonologijes âvtanimmeste. (De Houwer 2021; Høigård 2019: 81–84.)

Gelline gïeline lea sïejhme maana gïeletjoejide aelhkiedahta jïh baakoeh tjoejh âenemde, naemhtie jis dovne akten- jïh guektiengïeles maanah. Guektiengïeles maanide daah fonologijes prosessh maehtieh geerve daejredh gâabpam gïelem slïedtemaana utnieminie. (De Houwer 2021.) Sïejhme vuekie jiehemem aelhkiedehtedh lea gïeletjoejh laehpedh, aktem tjoejem mubpine mâlsodh, tjoejem lissiemdidh jïh tjoejï öörnegem jeatjahtehtedh baakoen sisnie. Nimhtie maahta ‘ieddne’ sjïdtedh ‘ienne’, ‘bârrât’ sjïdtedh ‘bâjjât’ jïh ‘pâhper’ jis ‘pâpej’. (Baal 2020: 60). Læjhkan, ihkie maana naemhtie aelhkiedahta, ij Leah gujht maanan dan diete bâastoeh gïeleâvtanimmie. Maanan kaanna stuerebe daerpiesvoete govlesadtedh jïh daerpiesvoete stuerebe baakoeveahkese, mij barre daejrehteminie ij maana dallegh lierh guktie galka jiehtedh. Sïejhme tjoejh mah geerve jiehtedh Leah vuesiehtæmman plosijvi tjoejemem joekehtidh, barre goh /b/ jïh /p/. Plosijvh aaj maehtieh maanajgïelesne molsesalledh, barre goh aalkovetjoeje /d/ maahta bâetedh dan sæjjan goh /g/ baakosne *girdde*. Tremulaante /r/ aaj haestemes tjojeje maam maanah seente lierieh, jïh dan sæjjan daamtaj govloe // jallh /j/, nimhtie goh baakosne *riegan*: /riegan/ → /jjejan/ (Pulk 2019: 39).

Dotkemebarkoe noerhtesaemien voestesgïeles maanaj tjojedarjoemistie vuesiehti ahte njieljen jaepien bâeries maanah lin jeenjemassem konsonantijste liereme, jalhts eah lin frikatijvide /θ, ð, s, ʃ/, <ʈ, ɖ, s, ʂ>, affrikaatide /ts dz, dʒ/, <c z, ʒ>, nasalide /ŋ/, <ŋ>, tremulaantide /r/, <r>, jïh dam lateraale approksimaantem /ʎ/, <lj>. Disse lissine lin stoere âesiem diftongijste aaj liereme, dovne badth jeenjemes konsonantetjomphe barre goh /sk, sn, sp, st/ baakoen voestes tjoejine. Jeatjah konsonantetjomphe baakoej gaskah lin /ræv, uj, urr, uss/. Konsonantide mej göökte segmeenth maanah varkebe lierin goh dejtie konsonantetjompide mej golme. Dotkemeartihkelen maanah aaj aelhkiedehtemeprosessh utnin barre goh assimilasjovnem, gogka jeatjah tjojeje bâata sæjjan tjaanga, dam jis daamtaj darjoejin buektiehtidh dam /r/ gervedh. Jarngekonsonantide mej golme segmeenth aaj âeniemdin, barre goh noerhtesaemienbaakosne *skálžžut* mestie // gaarvene: /skaaldʒtʃuht/ → /skaadzʒtʃuht/. (Pulk 2019.) Julevsæmiengïeleste vuesiehtimmie lij aalkovekonsonante /str/ baakosne <stráddu> âeniemdin guktie sjïdte /st/ jallh barre /t/.

Minngelen gosse maanan baakoeveahka stuerebe sjædta jïh altese maahtoe âvtene guktie tjoejide jiehtedh, dellie maanese goerkesh bâetieh baakoedeajvomen jïh baakoestruktuvren bijre. Internasjonale dotkeme vuesehte stoere joekehtassh man tïjjen maana gielen sojjehtimmiesysteemem liereminie. Maanah daamtaj substantijvide voestegh lierieh, âvtelen goh veerbide jïh adjektijvide âtnose vaeltieh. (Høigård 2019: 96). Gïelh, barre

goh saemiengielh, mej veljies sojjehtimmie- jñh seerkemesysteemh, maanah varkebe lierieh. Mij akt mij tjarke joekehtadta daaroengieleste Leah dah saemiengieli frekveente sojjehtimmiegietjeh, veerbesojjehtimmie persovni mietie gusnie eeremes guektientaale (månnoeh, dåtnoeh, dah guaktah) joekehtadta daaroengieleste. Dovne substantijvi kaasusesysteeme alvas geerve. Vuesiehtæmman julevsaemien baakoe *goahte* maahta måedtien kaasusen mietie sojjesovvedh. Nominatijvese genitijvese lissine, dellie ovmesse kaasusi mietie sojjesuvvieh mejtie lea gåetesne (*goaden*), gåeteste båata (*goades*), gåatan vaadtsa (*goah táj*) jallh gåetine (*gådijn*). Daej Leah sjïere sojjehtimmiegietjeh, jñh vueptesth dennie voestes jñh mubpene lihtsesne vokaalh mah jorkesieh jñh jarngekonsonaanth aaj mah molsestellieh. Vihkele damtedh jñh krööhkestidh dah saemiengieli grammatihkejoekehtassh. Vuesiehtæmman Leah noerhte- jñh julevsaemien gieli gietjeh jñh graademolsemesysteeme gusnie veerbi jñh substantijvi jarngekonsonaanth molsestellieh. Åarjelsaemien jis gietjeh, tjoejemolseme jñh vokaalejorkesimmie jis mejtie tjuara vihtesjidh.

Dotkeme noerhtesaemien ‘voestesgiëles giëleliëremen bijre vuesehte maanah voestegh lekseemh lierieh, jñh aalkoivistie barre aktem morfologijes haemien nuhtjeh dehtie sijjen liëreme lekseemeste. Vuesiehtæmman dle maahta maana noerhtesaemien nuhtjedh dam veerbem *addit* barre imperatijvehaemesne *atte*. Annetji doeka maana jeenjebh morfologijes haemieh daarpesje gosse baakoeveahka stoere-stuerebe sjædta jñh baakoesojjehtimmien njoelkedassh liëremine. (Ijäs 2009: 54.) Vuesiehtæmman dle maana veerbem sojjehte persovni taali mietie, dej njoelkedassi mietie mejtie maana jñjtje liëreme. Dennie miëresne jñh dennie maanan sojjehtimmieåvtanimmesne, dellie maana daajra baakojde galka sojjehtidh, ihkie ij gujht maana annje gaajhkide sojjehtimmienjoelkedasside annje liëreme jñh maana dan åvteste jñjtse njoelkedasside pryöveminie dagka gogka ij gaajhken aejkien gænnah eevre reakta sjïdth. Maana maahta jiehtedh ‘åroja’ gusnie stoerealmetje luvnije jeah teme ‘årruha’. (...) Miste sojjehtimmie læjhkan vuesehte maana aktentaalem gellientaaleste joekehte. (Baal 2020: 60). Mubpie jis vuesehtimmie gosse maana 3. persovnen sojjehtimmiehaemien åtna gosse galka 1. persovnen sojjehtimmiehaemien, barre goh noerhtesaemiengielesne: *mun boah tá* (Ijäs 2011). Gosse åarjelsaemien lierehtalleminie mubpiengieline dle 3. persovnen preseensem jñh infinitivem aaj maehtieh nuhtjedh gogka ij galkh (Fjellheim 2007). Maana aelkieminie guarkedh magkeres dihte gielen systeeme jñh baakoe sojjehtimmiestrukturem guara. Dagkerh båajhtoeh

⁴ Ij dotkeme gååvnesh julev- jñh åarjelsaemien giëleliëremen bijre

sojjehtimmieh hov s'iejhme åesie dehtie maanan g'ieleåvtanimmeste. Noerhtesaemieng'ieles⁴ maanaj g'ieleåvtanimmesne desnie substantijvi j'ih dovne veerbi åejviesojjehtimmiehaemieh joe l'iereldh gosse maana golmen njieljen jaepien hedtie (Baal 2004; 2009; Ijäs 2009; 2011).

Maanaj voestes fraash Leah fraash aktene baakojne, ihkie maana stuerebem sisvegem beaja dan fraasese goh barre dam aktem baakoem. Annetji dle maana baakoeh göökti göökti tjåanghkan ektievoetine beaja, j'ih baakojde raajesinie gosse d'ihthe guektien jaepien hedtie (Baal 2020: 60). Maanaj g'ieleanalyjse jis nemhtie ahte maana sagke jeenjebh baakoeh aalka raajesisnie utnedh, j'ih dle njoelkedassh baakoeöörnegem b'ijre j'ijjtje dorje, j'ih dle dovne golmine baakojne kombineerie j'ih naemhtie dam jis j'ijjtse g'ielenjoelkedassh vijremde. Dovne daaroen- j'ih saemieng'ielesne s'iejhme maana darjomebaakoeh laahpa j'ih dle barre

leksikaalebaakoeh åtna juktie dah dah baakoeh mejtie maana j'ijjtje dååjrehtalla j'ih mejtie satne vihties sisvegem veadta (Høigård 2019: 98–102.). Mearan guektien jaepien maanetje åenehks fraash utnieminie mej göökte baakoeh, dellie njieljen jaepien maana guhkebh jiehtegh åtna stuerebe sisveginie. Maana maadth-syntaktihks njoelkedassh leara, ihkie eah Leah sov seamma gellie goh stoerealmetjen. Govhten jaepien b'åeries maana sagke guhkebh j'ih tj'ielkebh jiehtegh, j'ih dan joe jeenjebh syntaktihks njoelkedassh sijjesne.

Guktie d'åarjelidh j'ih g'ieline barkedh maanajgiertesne j'ih SAÖÖ:sne

Maanajgierte joekoen vihkeles g'ieleareena saemien maanide, d'ihthe hijven viehkine jeenje- jeenjebh maanah aelkieh saemiestidh j'ih mestie nænnoes saemien g'ielebyjreskh sjidtieh b'ijre jarkan. Maanajgierti g'ielebarkoe tjuara sj'iehtehtovvedh geahken maanadåahkan. Mah maanadåehkie saemieng'ieles vuj daaroeng'ieles? Mejtie maana tjuara g'ielem nænnoestidh j'ih gorredidh vuj daaroeng'ieleste saemieng'ielese målsodh? Abpe dam Nöörjem j'ih Saemien dajvem saemieng'iele unnebelåhkoeng'iele. Dotkeme vuesehte daerpies maanah g'ielem biesieh nuhtjedh dan iktesth jis maanah gelkieh buektiehtidh j'ijjtsh g'ielem evtiemdidh (Svonne 1993). Jis jeenjebh g'ielenuhtj'ijh gelkieh sj'iddedh j'ih unnebelåhkoeng'ielide buektiehtidh nænnoestidh, dle tjuara stinkes g'ielemodeellh åtnose vaeltedh maanajgierti j'ih skuvli

gïeleööhpehtæmman. Jis buerie gïeilleldahkigujmie edtja læhkaskidh, tjuara unnebelåhkoengïelem gaerhtedh jïh dam jis jaksasosse saemiengïelem baaja ööhpehtimmien åejviegïeline årrodh jïh gaajhkene tsiehkesne åtnelgidh. Nænnoes gïelemodeelli illeldahkh unnebelåhkoengïelide lea guektiengïelesvoete jïh tjaelememaahoe gööktene gïelesne, gïelenasteme jïh gïelegorredimmie. Stinkes gïelemodeelle gujht gïelebiesiemodeelle, dïhte stijvenligke maanajgïertide sjeahta gusnie maanah gie jï saemien hïejmegïeline. Naemhtemes modeellesne lea ulmie saemiengïelem lieredh jïh nænnoestidh, dam gïelebiesiem maahata tjirrehtidh ellies- jallh lehkieaejkien. Jeatjah stinkes modeelle lea gïelegorredimmie, mejnie maanide lierehte mej saemien hïejmegïeline jïh voestesgïeline. Ulmie lea dellie gïelem gorredidh jïh evtiemdih. (Baker og Wright 2021; NOU 2016:18.)

Læhkaskimmie gïelebarkoe maanajgïerteste jïh skuvleste lea Elgå-prosjekte, man tjïrrh buektiehtin åarjelsaemien jealajehtedh goh stinkes gïelemodeelline barkin – gïelebiesine, jïh dan baakt maanide saemiengïelem lierehtidh. Maanajgïertesne saemiengïeles maanadåehkie lij jïh desnie jeenjemasstharre saemiestin gaskemsh. Dej sjïere sijjie saemiengïelese mij dej gïeleareenine sjïdti. Goh maanah skuvlesne aelkiestin dellie jeenjine faagine saemien ööhpehteminie lin jïh numhtie dam maanide saemiengïeles ööhpehtimmiebaalka sjïdti (Todal 2007). Jon Todal Elgåese tjuvtjede jïh gïelebiesiemaanajgïerth åehpiedahta daennie åenehks lohkehtallemisnie: <https://lohkanguovddas.no/se/samegiela-oahpahun/teavsttat-listtut-ja-eara-dokumeanttat/sprakbadsbarnehager>.

Mubpie læhkaskimmie gïelebarkoe Enaaristie Soemeste jïh enaarsaemien gïelenastemistie, dillie goh dah gïelebiesiem modeelline utnin maanajgïertesne jïh skuvlesne mestie aaj hijven gïeilleldahkh sjïdtin (geahtjeh Pasanen 2015). Todal (2007) jïh Pasanen (2015) jïjtsh dotkemi tjïrrh vuesiehtægan tjimkes gïelebarkojste hov illeldahkh båetieh.

Stuvrehte badth magkeres gïelh veeljie maanajgïertesne soptsestidh, magkeres gïelh maanah aeriebistie maehtieh jïh magkeres gïelh gåetesne govloeh. Tjuara vihtiesligke gïelem veeljedh jïh dagkerem gïelem veeljedh mij maanese aevhkine sjædta jïjtse aarkebiejjien jïh govlesadtemisnie. Govlesadtemisnie soptsestallemisnie maanah dååjrehtellieh sijjieh fihkieh damtedh guktie jïjtsh njaalmh-gïelem maehtedh, jïh gosse maanah gellene tsiehkesne jïh konteekstesne biesieh saemiestidh dellie gïelese haarjanieh jïh numhtie dam veljies gïeline åahpenieh.

Stinkes gïelemodeelle jïh nænnoes saemiengïele maanajgïertesne – vâaromem dorje guktie aelhkebe saemiengïelem ööhpehtimmiegïeline utnedh skuvlesne. Jïermijes vuekie gujht guhkiesbaaletje perspektijveste ussjedidh jïh abpe ööhpehtimmiebaalkam ussjedidh maanajgïerteste jâarhkeskuvlen raajan gosse saemiengïeline barkeminie maanajgïertesne jïh SAÖÖ:sne. Dïhte dan âvteste saemiengïele maanajgïertesne gïelemaahtoen vâaromem duvtele mij mænngan lohkeme- jïh tjaelemeâvtanimmiem jis stuvrehte gosse maana skuvlese bâata.

Vijriebasse stuvrehte guktie maanan liereme jïh goerkese mænngan sjidtieh. Svonni (1993: 180) buerkeste man vihkele dejtie voestesgïeles maanide gïele gellieligke jïh daamtaj nuhtjelge âvtelen goh maana skuvlesne aelkeste. Mænngan dle muana; maanaj giej jeatjah voestesgïele, dah aarehke daarpesjeh aelkedh dam saemiengïelem lieredh jïh dovne badth aaj gellene tsiehkesne âadtjodh soptsestidh. Dannasinie dam vihkele maana dovne vuajna, gâvla jïh soptseste dam gïelem gaajhken biejjien maanajgïertesne jïh SAÖÖ:sne, jïh maana aaj aarehke tjaelemegïelese ââdtje haarjanidh guvviej, gærjaj jïh plakaati baakt.

Saemien maanajgïerth jïh maanajgïerth saemien goevtesigujmie

Jis saemien maanajgïertesne jallh goevtesisnie galka maanajdâehkien gïeleâtnoem jeatjahtedth jallh gïelem gorredidh, dellie nuhtege maanajgïerte dennie gïelebarkosne jïtse eaktoeh jïh soejkesjh âvtelbodti veartesje. Gyhtjelassh mah dellie jarngesne: Magkere lea maanajdâehkie? Guktemes dïhte seabradahke? Mah almetjh maehtieh viehkine jïh maam vuekide galka utnedh gïeleulmide jaksedh? Aevhkine gujht aaj goerehtalledh magkeres vierhtieh jaksoemieresne lihketjisnie jïh magkeres dah âlkoles eaktoeh. Hijven aaj jis maanajgïerte vihties vuekien mietie barka guktie maanaj gïeleâtnoem geehtestidh jïh goeredh, jïh nimhtie jis raerieh njoelkedassh hââkestidh mah abpe maanajgïertese sjiehteldahkesne.

Maanah eejnegen mâedtieleejns gïeledaltesisnie. Vihkele maanan gïelemaadtegem damtedh. Gâabpa maanan hiejmegïele? Mah daaroen, saemien vuj gâabpegh gïelh? Dagke ledtjie gâalmede gïele? Hijven aaj maanan gïeleproduksjovnem goerehtidh. Mejtie akte gïele nænnebe mubpeste? Mah maana saemien soptseste jïh mejtie guarkoe? Maana ij kaanna saemesth ihkie guarkoe, jïh dan âvteste barre daaroste mubpiej maanajgijmie jïh barkijgijmie? Gâæssie jïh gusnie saemien nuhtjie? Maana daaroen jïh saemien gïelide mistie? Mij jeatjebe dan maanajdâehkien gielen muhteste – mah maanajgïerte saemien seabradahkesne/dajvesne gââvnese gusnie saemien govloes dovne jeatjah aaj

institusjovnine, barkoesijjine vuj astoen? Jis numhtie dellie maanajgierte jeenjebem daárjegem áadtje juktie saemien dovne govloe, vâájnoe jïh nuhtjelge maanajgierten âlkolen, mij maanaj gielaánoem stuvrehte dovne maanajgierten sisnjelen.

Maanajdâahkan tjuara gielaulmide sjiehtehtidh. Jis maanah saemiengieles, dellie ulmie nænnoestidh jïh gielen gorredidh. Jis maanaj reseptijve saemien gielamaahtoe jïh dan âvteste eah saemesth, men daaroestieh jïh seamma aejkien saemien guarkoeh, dellie ulmie gielen stuvrehtidh dan haaran guktie saemien aaj produktijve gieline sjædta. Produktijve giela – giela maam jïjtje maahta soptsestidh jïh dovne badth guarkedh.

Jis maanaj gaskem numhtie dah daaroengiele saemiengiline mistieh jïh jis ulmie maanide saemiengieles áadtjodh olles daaroengiele dihte reerh, jallh jis maanajdâehkesne jeenje-masth daaroestemie ihkie dah maehtieh jïh guarkoeh saemiengielem, dellie hijven haestemem tjelkesligke dâastoeh-tidh jïh dan mietie ulmie hââkestidh mah dovne barkijidie jïh maanide tjelke. Vihkele badth eejhtegâbpoejgumie govlesadtedh áadtjodh daejredh mah vuartoeh dej leah maanaj gielaôöhpehtæmman. Eejhtegedâehkesne maahta joekehtadtedh maam sijjeh vuertiemie maanaj gielaôöhpehtimmeste jïh saemien gielaâvtanimmien ulmijste.

Maanajgiertebarkijidie leah tjelke barkoevukieh vihkele maanaj baakoeveahkam stueriemdidh jïh guktie saemiengiele dihte mij maanaj gieline dennie maanajgiertesne. Gaajhkh barkijh tjuerieh seamma vukien mietie barkedh guktie maanide tjelke sjædta gâabpam gielen soptsestidh. Vihkele maanide meatan vaeltedh dagkeres giela-barkose gusnie daejtie gielaulmide edtjeh hammoedidh. Maanide maahta daárjelen jïh skreejrehten saemien soptsesteh-tidh ij goh dallah reektedh jis maana daaroeste. Jis maana daaroen baakoe jallh raajesh veeljie, vedtie disse saemien baakojde jïh raajesidie jïh jiehtieh mubpesth. Jeatjah vukie gujht maanaj stââkedimmesne meatan ârrodh jïh naemhtie pryövedh gielaánoem saemiengielese mâlsodh jïh dan vukien mietie maanide baakoe vedtedh mejtie stââkedimmesne daarpesjeh. Dagkeri veajkoej badth tjuara maanaj jïjtjemieriedimmie jïh sosijaale gaskestallemem krööhkestidh.

Læjhkan, jis vuajna daerpies daaroengielese aaj sijjiem vedtedh edtjeh maanah jearsoe domtedh jallh riektes hâksoen diete, dellie dam jis tjuara tjuevtedh tjelke ulmie- jïh raastigumie olles daaroen aelkieh reeredh, men saemiengiele dihte mij govlesadtemen gieline sjædta. Dam jis maahta buektiehtidh jis giela-sovnh vaalta viehkine. Baajh naan sjere sijjiem jallh aejkiem gæssie daaroen maehtieh nuhtjedh, jallh utnieh jeatjah gaertjiemdimmie

vuekieh guktie daaroengielese sjiehtehtidh maanajgiertesne. Vuesiehtimmie gielesovnigujmie veedtjesovveme prosjeektete "Rádnastallam" jïh mij nuhtjesovveme lea julevsaemien maanajgiertesne Vuonak mánájáro, desnie gidtj gaertjiemdimmie sovnah darjoejin gusnie maanah áadtjoejin daaroen soptsestidh jis daerpies. Illeldahkijste mænngan våájni ij lij dagkeres gielesovne vielie daerpies goh maanah jïjtj eelkin saemien nuhtjedh daaroengielesovni álkoli. Maanah jearsoe sjidteme jïh guarkajin ulmie lij saemiestidh. Naemhtemes gielebarkosne dah læhkaskin maanaj gielem produktijve gieline jarkelidh. (Kintel, Mikkelsen & Mikkelsen 2013: Andersen 2021).

Maanajdåehkine gusnie maanaj gielemaahtoeh joekehtedtieh, tjuaara barkedh dovne dej maanajgujmie giëh saemien liëreminie, men aaj maanide mujhtedh giëh joe aeriebistie saemien maehtieh – edtjeh dah aaj jïjtsh saemiengielem gorredidh jïh evtiemdidh. Daejtie maanide aaj vihties gieleareenh jïh raammah aevhkine olles daaroen dam saemien gieleareenam aelkieh reeredh. Baakoeh jiehtegh liëredh vihkele. Baakoeveahka ávtene gosse maanan giële ávtene, maana baakoeh mojhtesasse beaja jis áádtje haarjanidh gielem nuhtjedh. Jiehtegh maana vijrebe guarkoe jïh mojhtesasse systematiserie guktie baakoeh guarkedh. Annetji dle maana baakoen sisvegistie vielie leara gosse áádtje vielie liërehtalledh jïh dáájrehtalledh. Saemiengiëli veljies sojjehtimmiesysteemi diëte lea vihkele gellie baakoehaemieh utnedh, dellie maana soptsestalleemisnie leara dah sojjehtimmiestruktuvrh jïh guktie baakojde raajesisnie átnose vaeltedh. Beajjetje darjomes maahta veerbi voestespersovvide vuaptastehtedh, jallh jis edtja substantijvi gellientaalide liërehtidh – dellie maahta dejtie maanide ohtjebe dåehkiej sijse juekedh jïh stáákedem liërehtidh guktie akten- jïh gellientaalem joekehtidh. Ulmie gujht maanide dejtie sojjehtimmide vuaptastehtedh jïh aarkebeajjetje govlesadtemisnie dejtie utnedh.

Muvhti maanajgierti jïh SAÖÖ:i lea gielesoejkesje gusnie barkoevuekieh, sisvege jïh ulmie ávtese báetieh. Naemhtemes gielesoejkesjh maehtieh hijven viehkine jïh dáarjeginie gielebarkoem stuvrehtidh barkiji gaskem. Maanajgierten/SAÖÖ:n gielesoejkesjem jïh gieleulmide hijven eejtegidie aaj juekiestidh – áadtjoej dah aaj gielebarkosne meatan. Naemhtie dam aktesivyöki barkedh jïh dagkeres barkojne sjædta mejnie eejtegh aaj maehtieh viehkine gåetesne.

Jeatjah maanajgiërth gusnie saemien maanah

Jeatjah maanajgiertih gusnie saemien maanah, dah Leah jïh byöroeh vihkeles saemien giëleareenh maanide. Dejnïe maanajgiertine dovne maanah giej saemien hiejmegieline jïh maanah giej ij saemien hiejmegieline. Maanajgierte dagkeri veajkoej aajne saemien giëleareenine sjædta maanaj lihkesdajvesne. Dejnïe maanajgiertine jïh SAÖÖ:ine nuhtege maanaj giëlemaadtegem damtedh, maam giëlem soptsestieh jïh man veele giëlem maehtieh. Maanajgiertesne sâajhtoeh maanah giej geahkh saemiengielh, vuesiehtæmman muvtht maanah mah âarjelsaemien soptsestieh jïh mubpieh jis mah noerhtesaemien. Ij Leah gænnah sveeki maanaj muvhtene göökte saemiengielh. Maanide jïh barkijidie gujht hijven jeatjah saemiengieligujmie âahpanadtedh, dellie maanah lierieh jeenjebh saemiengielh gââvnesieh. Saemien fuelhkieh jïh sleakth daamtaj naa stoere, jïh dan âvteste naa siejhme aktene sleaktesne tjeajne maehtieh göökte golme saemiengielh soptsestidh, jïh gelline fuelhkine dovne gellie gaptah maehtieh saemiendajven mâedtede lehkeste bâetedh. Dagkeri veajkoej sâajhtoe jeenjebi gaptajgujmie âahpanadtedh goh dah mah maanajgierten/SAÖÖ:n jïjtse lihkesdajveste. Gubpene jïh mennie giëledajvesne maanajgierte/SAÖÖ? Mah noerhtene noerhtesaemien giëledajvesne, Noerhtelaantesne julevsaemien giëledajvesne vuj mejtie Noerhtelaantesne, Trøndelaagesne jïh sïslaantesne âarjelsaemien giëledajvesne? Muvtht jis maanajgiertih dovletje saemien dajven âlkolen aaj, jïh dellie hijven mieledh mah saemiengielh maanajdâehkesne Leah.

Jeatjah maanajgiertine jïh SAÖÖ:ine maahta giëlebiesiemodeellem aaj goeredh.

Muvhtene lehkesne daaroengieles maanajgiertesne daamtaj barre ohtje maanajdâehkie mij galka saemiengielefaaleldahkem âadtjodh. Gosse maanajgiertesne barre akte maana mij saemiengielefaaleldahkem ââdtje, dellie maanan jearsoevoetese jïh gaskesadtemasse vihkele maanajgierte maanan saemienkultuvrem jïh giëlem geehteste. Ij Leah goh maanan dïedte saemiengielem jeatjabidie ööhpehtidh jallh saemien kultuvreâesijste vuesiehtidh. Soptsestidie dam saemiengielem maam maehtede. Vaeltede abpe maanajgiertem jallh maanajdâehkiem meatan saemienvoetese, utnede saemien daeverh jïh aath vââjnesisnie. Jis jeenjebh maanah giejtie saemiengielefaaleldahke, dellie hijven maanide tjööngkedh akten seamma dâahkan. Giëlem jïh saemien sisvegem tjuaara krööhkestidh jis galka mieriesoejkesji ulmide jaksedh. Dam maahta öörnedh naan modeellen mietie gusnie v.g. lehkie tïjjeste lea saemiengielesne. Maahta sjiehteles aejkiem jïh sïjjiem saemiengielese sjiehtehtidh, mij dle sâârne gâessie jïh gusnie saemiestidh. Maahta vâhkojde biejjide juekiestidh mâedtien tïjjeboelhkese. Muvhti biejjiej maahta aeredistie aeredsbiejjien raajan saemiengielesne. Dam badth sjiehtehtidh barkiji jïh vierhtiej mietie. Dïsse lissine maahta sjïere areenem saemiengielese tseegkedh lihke

maanajgiertem jallh SAÖÖ:m, vuesiehtæmman ålkoearenem maam jïjtj tseegkedh, preejregåetiem jallh derhviegåetiem maam saemienareenine veeljedh. Goerehtallemh vuesiehtieh buektehte bööremesligke saemiengïeleaareenam tseegkedh gosse persovnen, tïjjen jïh sijjien mietie öörnie jïh gusnie saemiendåehkie åådtje raeffesne årrodh (Elgåeste vuesiehtimmie, geahrtj Todal 2007). Naemhtie jis aaj maanide tïjelke sjædta man tïjjen biejjege saemiestidh, giejugmie dah aktesne Leah jïh gusnie. Dellie dam maahta hijven goevledh magkerh dah hillh lihketjïsnie gielen åvteste. Mah naan gielerjarngelïhke man gielerfaaleldahkh? Mejtie saemiensiebrie vuj jeatjah institusjovnh mah sijhtieh gieler bijjiemdih vuj saemien ööhpehtidh? Mah resursealmetjh gååvnesieh mejtie maahta maanajgierten gåajka bööredidh jïh mejjugmie aktesne maahta dom daam darjoemassestjirrehtidh?

Saemiengïelem galka maanajgierten jïh SAÖÖ:n aarkebeajjan tjeeketidh.

Saemiengïelem lutnjedh jïh dam pryövedh vååjnesasse fihkedh aarkebeajjetje darjoemassine jïh govlesadtemisnie – lea gielen tsegkie däärjeginie abpe maanajgiertese jïh SAÖÖ:se.

Maehtede guvvieh gævnjoestidh, baakoeh plakaath jïh tjåanghkojne åtnose vaeltedh gille akt saemien laavlomh – nimhtie abpe maanajgierte åådtje lieredh. Nuhtjede saemien baakoeh aarkebeajjetje darjoemassine, barre goh gåårvedimmesne byöpmedimmesne. Beapmoeh svarkeldahkh maehtieh stoere aevhkine jïh soptsestimmie-aamhtesinie sjïdtedh gieleraktiviteetesne, maanah gidtjh maehtieh jïjtj meatan beapmoeh jurjiehtidh jïh dellie sjiehtele smaeriedidh baakoeh jïh jiehtegi bijre. Gosse svarkelden aktesne tjahkesjeminie, dellie aelhkiesligke maanajjugmie soptsestalledh jïh viehkiehtidh saemiengïelese målsodh jis maanah jeenjem daarosteminie. Gåårvedimmie aaj hijven gielerboelhkine sjeahta. Maanah gåårvedeminie, dle maanah daamtaj viehkiem daarpesjeh jïh mejstie hijven hillh sjïdtieh dejjugmie soptsestalledh. Nuhtjede saemien jiehtegh dovne vaarjoeh jïh gåårvedimmien bijre, gævnjoestidie plakaath mesnie vaarjoeh jïh guvvieh.

SAÖÖ

Barre goh maanajgierte dellie SAÖÖ aaj vihkeles gielerareenine (saemien) maanide, jïh vihkeles aaj sijjeh dam demtieh. Jis voerkesligke saemienvoetem SAÖÖ:sne lutnjie, dellie maanah demtieh sijjeh barkijjugmie goerkesieh. Dotkeme vuesehte gieleråtnoe fuelhkien viedtji ålkoli jeenjem stuvrehte guktie saemien gieleråvtanimmie sjædta (Svonni 1993). SAÖÖ dan åvteste barre goh maanajgierte – vihkeles saemien gielereena saemien maanide.

SAÖÖ:sne maanah mah skuvleaalterisnie jñh mah gjeleåvtanimmesne guhkiebasse jakseme goh maanah mah annje maanajgiertesne. Juktie SAÖÖ:n maanah 1.-4. jaepietsiehkien skuvlemaanah, jñh maanah giej sjiere daerpiesvoeth gaskem 1.-7. jaepietsiehkien, dellie måedtieleejns gjelestimuleereme daerpies mah sijjen åvtanæmman jñh aalterasse sjihteldahkesne.

SAÖÖ:h eah leah goh maanajgiertth naan saemien SAÖÖ:se jallh saemien suarkan juakeldh gan. Dñhte jis dorje ahte muvhtene SAÖÖ:sne, voestemes saemien dajvesne, kaanna naan saemienmaanah mej saemien ietniengieline jñh hiejmegieline mah saemien gjeleareenem daarpesjeh dovne badth SAÖÖ:sne. Nimhtie dam SAÖÖ maahta viehkine; saemiengieles maanah biesieh jñtsh saemiengielem evtiemdidh. Eevre vihkele desnie leah saemiestæjja barkijh mah maanide åvteguvvine sjidtieh. Maanah dle maehtieh stoerealmetjigujmie soptsestidh jñtsh ietniengielem. Muvhtine SAÖÖ:ine sãåjhtoeh jeenjñh saemienmaanah, mubpine jis maehtieh jeenjebh jallh ij akte gænnah. Jis SAÖÖ:sne eah leah saemienmaanah, dellie læjhkan vihkele saemienvoetem jñh saemien kultuvrem tjalmahtettedh.

SAÖÖ:sne gusnie saemien maanah, desnie seamma vihkele goh maanajgiertine goerehtidh mah saemiengielide maanajdåehkesne gååvnesieh. Maahta akte jallh jeenjebh saemiengielh aktene seamma SAÖÖ:sne, jñh maahta joekehtadtedh man veele maanah saemien soptsestieh jallh quarkoeh. Juktie vaenebh tæjmoeh SAÖÖ:sne årroeh goh maanajgiertesne jñh skuvlesne, dellie maahta nuhtege saemien gærjah jñh vierhtieh utnedh vååjnesisnie, dñllesisnie. Saemiengielem maahta tjalmahtettedh tsiegligujmie, guvviejgujmie jñh jeatjah tjaalegigujmie SAÖÖ:n tjihtjelen bñjre jarkan. Dan vuekien mietie dovne saemien maanah jñh jeatjah maanah quarkoeh saemienvoete dajvesne gååvnese jñh dan aaj aarvoe.

SAÖÖ:n mieriesoejkesje (Utdanningsdirektoratet 2021: 18) buerkeste saemien dajvine SAÖÖ galka jaepiesoejkesjem vierhtiedidh saemien jaepieboelhkikalenderen mietie jñh numhtie sisvegem jñh barkoevuekieh sjihtettedh aerpievuekiemahtose jñh jielemevuakan bñjre jaepiem. Darjoemassh mejtie daase maahta viedtedh; saemien vætnoem, muerjebihkemem tjaktjege jallh guktie iebnh jeatjahleejne dñjpedh, maanajgierten byjreskisnie mñnnedh jallh jeenjem olkene årrodh. Vaajesh goltelidh jñh maanide saarnodh aaj maahta buerie vuekie saemien histovrijh, gielh jñh aerpievuekieh feerhmedh. Jeatjah vuekie luvnije ressourcealmetjh bööredidh mejtie estieh soptsestimmieboelhkem tjirrehtidh.

Jurjiehtimmie aaj hijven darjoemasse saemien gielem jñh sisvegem maanajgiertese ektiedidh jñh mestie buerie smaeriedimmes aamhtesh sjidtieh. Gosse joekehth saemien

beapmoearpieviekieh SAÖÖ:se meatan vaalta, *gaahkoeh* bäähkesjidh jallh *barkoejoptsem* doeltehtidh, dovletje saemien beapmoeh – dellie buektehte nimhtie aaj saemien sisvegem SAÖÖ:sne tjalmahtettedh. Maanajgumie soptsestalleminie, dellie aaj maahta saemien raajesh jiehtegh vuaptastettedh. Nimhtemes jiehtegh maahta tjöönghkedh ihkie eah leah SAÖÖ:sne naemhtemes gieleressursh daase; tjaelemesligke tjalmahtettedh jallh njaalmhligke. Nimhtie veljies gielem åtnose vaeltedh.

Dotkeme guektiengieles maanaj bijre vuesehte tjeahta badth gielem jeenjem soptsestidh jñh gellene tsiehkesne jis buektiehtidh åadtjodh dovne buerie gielevåtanimmie jñh aktijve saemiengielem (Svonni 1993). Daagka soptsestalleme jñh govlesadteme jarngesne. SAÖÖ:sne maahta darjoemassi bijre soptsestidh, buerkiestidh maam darjoeminie, mejnie giehteleminie, maanam soptsestettedh mearan maana stååkeden jallh dellie disse buerkiestidh mij sjiidteminie. Gaajhke daate baakoeveahkam vijremde. Maanam voerkesligke bñhkemdidh

v.g. jiehtegh, jallh daamtaj mubpesth jiehtedh; maanide naa joekoen. Guvviej bijre, gærjaj jallh aktetjen bijre maahta soptsestalledh, jallh musihkem jñh jielijeguvviem viehkine vaeltedh.

SAÖÖ:sne aaj aevhkine saemienvoetem aarkebeajjetje barkojde lissiemdidh.

Vuesiehtæmman reakadimmiebiejjie saemienligke laavlodh. Gåårvedeminie, maahta saemien baakoeh jñh saemien darjoemassh utnedh mah gåårvedæmman veadtaldahkesne. Man jeenjem maanah jñh barkijh saemesteminie gosse bætieh aereden jñh åvtelen vuelkieh iehkedsbiejjien – stuvrehte man jeenjem saemien soptsestie dennie SAÖÖ:sne.

Vierhtieuvtlassh

Saemien daeverh, spielh, gærjah jñh aath nuhtege maanajgiertesne utnedh gosse edtja gielem jñh kultuvrem tjalmahtettedh. Gærjah jñh jeatjah learoevierhtieh gaavnede daehtie sæjroste www.aktene.no gustie aaj biesede dejtie löönedh.

Saemien gielejarngi aaj ovnessie faaleldahkh jñh vierhtieh. Govleth gielejarngem dov lihkesdajvesne, jallh goevlesth dej nehtesæjrosne raerieh åadtjodh mah vierhtieh jñh råajvarimmieh sijjen. Daagka læstoem gaavnh gaajhkh Nöörjen gielejarngijste:

[Saemien gielejarngi - Saemiedigkie \(sametinget.no\)](http://sametinget.no).

Saemiedigkie prosjeektem juhtehteminie SáMOS «Samiske barn i nye pedagogiske rom» gusnie dah sijhtieh saemien maanajgiertestruktuvrem jeatjahtehtedh, guktie edtja dovletje maahtoste juhtedh jïh saemien ussjedimmievuekeste. Ulmie lea saemien

lierehtimmievuekieh maanajgiertese sjiidtedehtedh. Lohkh vielie daesnie:

[Maanagierte prosjekte Saemien maanah orre ektietjiehtjielinie \(SáMOS\) - Saemiedigkie \(sametinget.no\)](https://sametinget.no).

Vuelelen muvth nuhtegs gielevierhtieh saemien gielebarkose dovne maanajgiertese jïh SAÖÖ:se:

- Gïeledarjomh MAGE:se noerhte-, julev- jïh årjelsaemien (ÁGOR/ÁGÅR/MAGE):
 - Årjelsaemien: https://ovttas.no/sma/girji_gieledarjomh-magese
 - Julevsaemien: https://ovttas.no/smj/girji_gielladajma-agarij
 - Noerhtesaemien: https://ovttas.no/girji_gielladoaimmat-agorii
- Plakaath, jielijeguvvieh jïh spïelh domtesi biïre noerhte-, julev- jïh årjelsaemien: https://ovttas.no/sma/dokumenta_domtesh
- Spïelh goh: guvviekårhth dahkoeraajroste, rijme-lotto, ektiedimmes baakoeh, mov voestes lotto jïh njieljiekårhth spïeledh. Noerhte- julev- jïh årjelsaemien. <https://lohkanguovddas.no/sma/rijmelotto-mov-voestes-lotto>
- Gaptah jïh jeatjah daeverh: https://ovttas.no/sma/filbma_feelemeveaskoe-maanagiertide
- Gærjetje “Samisk kulturforståelse i barnehager og skoler”. Daaroen gååvnese, noerhte- jïh julevsaemien, årjelsaemien aaj båtïemisnie.
 - Noerhtesaemien/daaroen: https://lohkanguovddas.no/sites/default/files/page/attachments/samisk-kulturforstaelse-nordsamisknorsk-komprimert_2.pdf
 - Julevsaemien/daaroen: <https://lohkanguovddas.no/smj/samegiela-ahpadus/manajgardde/girjasj-same-kultuvrradadjadus-manajgardijn-ja-skavlajn>
- Gærja *Samiske stemmer i barnehagen* maam Fønnebø, Swart jïh Jernberg (2021) tjaaleme:

https://www.cappelendamm.no/_samiske-stemmer-i-barnehagen-9788202664619

- Bravo-stååkedimmie noerhte-, julev- jñh áarjelsaemien:
<https://www.bravoleken.no/produkter/bravo-kickstart-samisk>
- Snakkepakken samisk:
<https://www.snakkepakken.no/produkt/snakkepakken-samisk/>
- Polyfino, digitaale dírrege mesnie lohkeldeh gærjah noerhtesaemien jñh áarjelsaemien: <https://www.ilteducation.no/tools/polyfino-barnehage/>

Gærjah maahta áestedh sáemies gærjabertiji luvhtie, barre goh:

- Davvi Girji: <https://shop.davvi.no/>
- ForfatternesForlag: <http://calliidlagadus.org/web/?giella1=nor>
- Idut: <https://www.idut.no/>

Tjaaleldahkelæstoe

Andersen, Birgit 2021: Vuonak sámemáná – den lulesamiske barnehagen «fra fjorden». –

Bente Fønnebø, Anne Lise Johnsen Swart og Unni Jernberg (red.), *Samiske stemmer i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. 200–216.

Baal, Berit Anne Bals 2004: *The acquisition of grade alternation in North Saami*. Nordlyd 32.1:1–27.

Baal, Berit Anne Bals 2009: Substantiivvaid máttaluohkát mánáidgíelas. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (red.), *Sáhkavuorui sáhkkan*. Dieđut 2009:1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 42–53.

Baal, Berit Anne Bals 2020: Jiednadibme, báhkoadnem ja gárgadisdahkam. *Gielladájma ÁGÁRIJ. Árra giellaávddánime registrerim – bæjvålasj aktan dájman*. Sáme låhkåmguovdásj/Nasjonalt Senter for samisk i opplæringa. Karasjok: Davvi Girji.

Baker, Colin & Wrights, Wayne E. 2021: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Bilingual Education & Bilingualism: 127. Bristol: Multilingual Matters. Blue Ridge Summit.

Barnehageloven 2005: *Lov om barnehager (LOV-2005-06-17-64)*. Lovdata. Veedtjesovveme:
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64#KAPITTEL_1

Barne- og familiedepartementet 2003: *FNs konvensjon om barnets rettigheter (Barnekonvensjonen)*. Veedtjesovveme:
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178_931-fns_barnekonvensjon.pdf

De Houwer, Annick 2021: *Bilingual Development in Childhood* (Elements in Child Development). Cambridge: Cambridge University Press.

Egeberg, Espen 2016: *Flere språk-flere muligheter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Fjellheim, Elin 2007: *Morfologisk utvikling i sørsamisk L2-tilegnelse*. D-uppsats, Umeå universitet.

Høigård, Anne 2019: *Barns språkutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ijäs, Johanna Johansen 2009: *Mun válddá dán – Giellaoččodeaddji máná ovddemus árramorfologalaš vearbasojahanvuogit. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (red.), Sáhkavuoruiin sáhkkan*. Dieđut 2009:1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 54–69.

Ijäs, Johanna Johansen 2011: *Davvisámegiela finihitta vearbahámiid sojahanvuogádaga oččodeapmi vuolle golmmajahkásaš máná gielas*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Kintel, Ingrid & Mikkelsen, Inga & Mikkelsen, Mathias 2013: *Rádnastallama ájnna njuolgadus le sámástit!*. – *Bårjås 2013*. Luotta - sáme oahppása ja dálusj bátsadisá. Árran julevsáme guovdásj. 6–13.

NOU 2016:18: *Hjertespråket*. Veedtjesovveme:
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-18/id2515222/?ch=1>

Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (LOV-1998-07-17-61)* Lovdata. Veedtjesovveme: <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>

Pasanen, Annika 2015: *Kuávsui já peeivičuovâ. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen Revitalisaatio [Morgen og dagslys'. Revitalisering av inarismisk]*. Uralica Helsingiensia 9. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Pulk, Marit Inger M. 2019: *Språkklydproduksjon hos nordsamiske fireåringer*. Masteroppgave.

Nord Universitet.

Saemien Gielegaaltije u.å.: Informasjon om de samiske språkene.

Veedtjesovveme: <https://www.giella.org/about-sami>

Svonni, Mikael 1993: *Samiska skolbarns samiska : en undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext*. Umeå: s.n.

Todal, Jon 2007: *Samisk språk i Svahken Sijte: sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. – Dieđut, 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 147–158.

Todal, Jon 2019: Samisk språk i Noreg. Samiske veivisere. Veedtjesovveme:

<https://samiskeveivisere.no/article/samisk-sprak-i-noreg/>

Utdanningsdirektoratet 2017: *Rammeplan for barnehagen*. Veedtjesovveme:

<https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-bokmal2017.pdf> [Åarjelsaemien: [Maanagierten](#)

[mieriesoejkesje](#)] Utdanningsdirektoratet 2021: *Rammeplan for SFO*.

Veedtjesovveme: <https://www.udir.no/utdanningslopet/sfo/rammeplan/>

[Åarjelsaemien: [SAÖ:en mieriesoejkesje](#)]

Baakoelæstoe

aarvoe	verdi
aelhkiedehtedh	forenkle
astoe	her brukt om: fritid
baakoeveahka	ordforråd
balterdimmielñhtsh	bablestavelser
bñesedh	her brukt om: å ha mulighet
daejriehtidh	antydde, bety
dagkeri veajkoej	i slike tilfeller
dam	her også brukt som partikkel, feks. <i>destie dam</i>
deadtove	trykk
debpelen dahka	omtrentlig
dñllesisnie	innen rekkevidde
duvtelidh	støtte opp
eaktoe	forutsetning, vilkår
feerhmedh	omfatte
geahkh	hver (ubestemt pronomen)
gelliengñeles	flerspråklig (adj.)
gñeletsagkese	språksperre
gñeleåvtanimmie	språkutvikling
govlesovvedh	høre til (med illativ)
graademolsemesysteeme	stadievekslingsystem (i

	nordsamisk)
guektiengjiesvuajnoeraedtie	tospråklighetsperspektiv
guhkiesbaaletje	langsiktig(adj.)
haestemes	utfordrende(adj.)
hååkestidh	ordne, stelle i stand
jaepiebielie	halvår
jaksoemieresne	innen rekkevide
jarngekonsonaanth	stammekonsonanter(i nordsamisk)
jijtjemieriedimmie	selvbestemmelse
joekehtasse	forskjell
jorkesidh	endres, bli forandret
juakeldh	delt (som attr. eller pred.)
lehkieaejkie	halvtid
l̄ihkesdajve	nærområde
l̄ihtse	stavelse
l̄ihtses	stavelser(adj.)
lohkehtalleme	foredrag
luvnije	kondisjonalis av <i>lea</i> -verbet, her: 3.p.sg.
moenesovvedh	nevnes, bli nevnt
molestalledh	skiftes om
mubpesth jiehtedh	repetere
muhteste	i forhold til (postp.)
njaalmh-gjele	muntligspråk
njaalmh-ligke	muntlig (adv.)
normeereldh	normert (som attr. eller pred.)
nuhtjelgidh	anvendes, bli brukt
soemenugrijen	finskugrisk
stuvrehtidh	påvirke
tjalmahtehtedh	gjøre oppmerksom på, gjøre synlig
tjoejemolseme	omlyd
ungrijengjele	ungarsk
voerkesligke	bevisst (adv.)
vokaalejorkesimmie	vokalendring
vuartoe	forventning
vuesiehtæmman	for eksempel